ANαliZA

časopis za kritično misel

Letnik 17, številka 4, december 2013 · ISSN 1408-2969

TEORIJA METAFORE

Mark Johnson, George Lakoff

Zakaj kognitivno jezikoslovje zahteva utelešeni realizem?

prevedel Borut Trpin

Citiranje: Mark Johnson in George Lakoff, »Zakaj kognitivno jezikoslovje zahteva utelešeni realizem?«, *Analiza: časopis za kritično misel* 17, št. 4 (2013): 73–91.

Prevod. Licenca Creative Commons, ki velja za arhiv revije, za prevode ne velja; pravice izvirnika pripadajo njegovim imetnikom.

Izdajatelj: Društvo za analitično filozofijo in filozofijo znanosti, Ljubljana.

Elektronska različica je bila leta 2026 rekonstruirana iz izvirnih stavnih datotek in preverjena s tiskano izdajo. Številke strani ustrezajo tiskani izdaji; prelomi strani znotraj prispevka se lahko nekoliko razlikujejo.

Mark Johnson in George Lakoff
Prevod Borut Trpin

ZAKAJ KOGNITIVNO JEZIKOSLOVJE ZAHTEVA UTELEŠENI REALIZEM?*

V knjigi *Metaphors We Live By* (1980) sva pokazala, da resna obravnava pojmovnih metafor zahteva skrben ponovni premislek mnogih temeljnih domnev zahodne filozofije o pomenu, konceptualizaciji, razumu, znanju, resnici in jeziku. V dvajsetih letih, ki so pretekla med izdajo omenjene knjige in objavo *Philosophy in the Flesh* (1999), so jezikoslovje, psihologija, kognitivna nevroznanost in antropologija priskrbeli nemalo dodatnih empiričnih dokazov, ki ne le da so najine prvotne domneve o vseprisotni, konstitutivni naravi pojmovne metafore potrdili, ampak so imeli za tradicionalno filozofijo celo bistveno bolj katastrofalne posledice, kot sva pričakovala.

Opazila sva, sploh v luči silovitega, hitrega razvoja kognitivne nevroznanosti, da je pomen osnovan na senzomotoričnih izkušnjah in da je ta utelešeni pomen nato z domišljijskimi mehanizmi, kot so pojmovna metafora, metonimija, radialne kategorije in različne oblike pojmovnega spajanja, razširjen in preoblikovan v abstraktne pojme in sklepe. Empirični dokazi kažejo, da je utelešeno razumevanje sintakse, semantike, pragmatike in jezikovne vrednosti nujen predpogoj za ustrezno razumevanje človeške kognicije in jezika. Teorije pojmovne metafore ne moremo preprosto odluščiti od njene osnove, utelešenega modela pomena in mišljenja. Pojmovne metafore in drugih domišljijskih struktur razumevanja zato ni mogoče primerno obravnavati brez neke oblike utelešenega realizma.

O razlogih za to sva podrobneje pisala v *Philosophy in the Flesh* (1999: 3. in 4. pogl. ter dodatek). Grady (1997) in Johnson (1997) sta (družno) ugotovila, da obstaja več sto osnovnih pojmovnih metafor, ki se jih najkasneje do četrtega leta naučimo na podlagi izkustvenih »zlitij« – gre za primere, ko sta v naših izkustvih izvorno in ciljno področje so-dejavna.† »Navpičnost« in »količina« sta denimo sodejavni vedno, kadar v kozarec nalijemo sok ali zložimo predmete na kup. To je izkustvena osnova za metaforo VEČ JE GOR.‡ Grady in Johnson sta pokazala, da se med našim vsakdanjim delovanjem v svetu avtomatično in nezavedno poraja cela vrsta osnovnih pojmovnih metafor. Posledica takšnega so-delovanja so živčne povezave (»Nevroni, ki skupaj prožijo, se povezujejo!«), ki nastanejo ob učenju z vključevanjem novih enot *[recruitment learning]* (Narayanan, 1997).

* Za ves trud in usmerjanje pri mojem prvem prevodu se zahvaljujem dr. Sebastjanu Vörösu. Brez njegovih intervencij bi bilo branje pričujočega prevoda bistveno bolj naporno. – Op. prev.

† Pojmovna metafora je v osnovi dvodelna – ciljno področje (običajno abstrakten pojem) razumemo v kategorijah izvornega področja. – Op. prev.

‡ Pojmovne metafore (splošen vzorec razumevanja ciljnega področja preko izvornega področja) so vedno zapisane v malih tiskanih črkah, da jih razločimo od posameznih metaforičnih izrazov. – Op. prev.

Po drugi strani pa Rakova[§] obstoj pojmovne metafore, ki smo jo na tem področju delujoči dokazovali zadnjih dvajset let, zanika. Njen argument je filozofske in ne empirične narave. Trdi, da je glavna poanta, ki jo skušam razviti, ta, da je *ideja metaforičnega strukturiranja pojmov sprejemljiva le, če sprejmemo ekstremni empirizem, ki ga zagovarjata Lakoff in Johnson*. Toda verjetnost, da bi se katerakoli oblika ekstremnega empirizma izkazala za resnično, je zelo majhna. (str. 218)

Z drugimi besedami, Rakova je utelešeni realizem najprej zmotno interpretirala kot »ekstremni empirizem« in nato napačno sklepala, da je lahko teorija pojmovne metafore zgolj oblika »ekstremnega empirizma«. Temu je sledila še domneva, da z ovržbo »ekstremnega empirizma« pade tudi teorija pojmovne metafore. Njen argument tako sestoji iz treh premis, ki so vse neresnične.

Vprašanje, ali je utelešeni realizem nepogrešljivo kognitivno dejstvo, je *empirično*, zato nanj ni mogoče odgovoriti s teoretskimi spekulacijami iz naslonjača. Potrebno se je namreč vprašati, kakšno razumevanje človeške kognicije podpirajo razpoložljivi dokazi. Šele odgovor na to vprašanje nam bo pomagal priti do razlage človeškega pomena in vseh oblik simboličnega izražanja. V zadnjih dvajsetih letih sva zato v seriji knjig in člankov skušala predstaviti različne vrste dokazov, ki podpirajo utelešeno mišljenje. Čeprav je jasno, da na tem mestu ne bova mogla pregledati vseh relevantnih podrobnosti, želiva vsaj nakazati, za kakšne dokaze gre, zakaj zahtevajo utelešeni realizem in zakaj je kognitivno ustrezna teorija pojmovne metafore nerazdružljivo povezana z utelešenim realizmom.

Za začetek bi bilo najbolje, če razloživa, zakaj meniva, da so bila najina stališča predmet zelo resnega nerazumevanja, kakršnega zasledimo v kritiki Rakove. Med najbolj tehtna in daljnosežna odkritja kognitivnega jezikoslovja uvrščamo pojav uokvirjanja (Fillmore, 1975, 1982) in z njim povezano idejo idealiziranih kognitivnih modelov (Lakoff, 1987). To, kako bo neka oseba uokvirila situacijo, v kateri se je znašla, bo določalo, katere pojave bo izkusila kot relevantne, kaj bo štela za podatke, do kakšnih sklepov bo prišla o situaciji in kako jo bo konceptualizirala. Okviri in idealizirani kognitivni modeli, ki oblikujejo tradicionalne predpostavke tvorbenega jezikoslovja, in tradicionalna filozofska stališča o pomenu, mišljenju in razumevanju, so torej natanko tiste tarče, ki jih dokazi v prid pojmovni metafori in drugim sorodnim kognitivnim strukturam radikalno spodbijajo. Ideja, da naši abstraktni pojmi pridobijo svojo ontologijo in vzorce sklepanja preko več različnih in pogosto nekonsistentnih metafor, je že v samem temelju nezdružljiva z literalističnimi teorijami pomena, objektivističnimi teorijami jezika in klasičnimi korespondenčnimi teorijami resnice. Ko nas empirični dokazi primorajo v zavrnitev literalizma in objektivizma, se celotna hiša iz kart sesuje. Tako angloameriška analitična filozofija kakor tudi vsi drugi tradicionalni pristopi k filozofiji postanejo nevzdržni. Omagajo tudi tradicionalna

[§] Pričujoč članek je odziv na prispevek Marine Rakove »The philosophy of embodied realism: A high price to pay?«, v katerem je avtorica kritično nastopila zoper utelešeni realizem Lakoffa in Johnsona. – Op. prev.

razumevanja pomena, mišljenja in jezika. Zastavi se vprašanje, kako pri bitjih, kakršno je človek, ki ne premore modulov, ki jih zahtevata tvorbena sintaksa ali paradigma jezik-misel (glej Lakoff in Johnson, 1999: pogl. 29; Edelman, 1994: dodatek), do pomena sploh pride. Zastavi se tudi vprašanje, kako lahko bitja s specifično človeško živčno in fiziološko zasnovo izkusijo pomen, konceptualizirajo in abstraktno razmišljajo. V iskanju odgovora na ta vprašanja je na vsakem koraku implicitno prisotno telo. Prepričana sva, da je Rakova najino pojmovanje utelešenega realizma – in seveda najino teorijo pojmovne metafore in drugih domišljijskih struktur – napačno razumela predvsem zaradi filozofskih okvirov, v katerih se loteva analize jezika, okvirov, ki očitno izvirajo iz angloameriške filozofije.

Oglejmo si to nekoliko bolj neposredno na primeru prvega glavnega očitka, ki ga Rakova nameni utelešenemu realizmu. Vse kaže, da Rakova utelešeni realizem zmotno enači s tem, kar sama imenuje »ekstremni empirizem« (str. 237). Naj jasno naznačiva, da nisva bila nikoli – ne zdaj ne prej – zagovornika empirizma, najsi v njegovi ekstremni ali blažjih različicah. Klasični empirizem je filozofsko stališče, ki trdi, da smo vsi rojeni kot *tabula rasa* – kot nepopisan list papirja: ni prirojenega znanja, temveč je vse, kar vemo (tudi to, kar vemo o pojmih in mišljenju), pridobljeno preko čutov. Empirizem je nasprotje racionalizma, ki trdi, da je človeški razum (in posledično človeška pojmovna struktura) prirojen. Poglejmo, kaj sledi, če sprejmemo dihotomijo empirizem-racionalizem: če nekdo meni, da so pojmi ali oblike človeškega mišljenja priučljivi, je empirist, in če meni, da so osnovne oblike abstraktnega mišljenja rezultat učnega procesa, je »ekstremni empirist«, kakor temu pravi Rakova.

Moderna nevroznanost je čez dihotomije tipa prirojeno-naučeno, narava-vzgoja in racionalizem-empirizem naredila križ. Pokazala je namreč, da »prirojenega« ni mogoče natančno ločiti od naučenega. Dihotomijo prirojeno-naučeno postavlja denimo pod vprašaj nedavno odkritje, da se dojenčki materinega intonacijskega sistema deloma priučijo že v maternici: gre za zmožnost, ki je naučena, a se z njo rodiš. Veljavnost omenjene dihotomije načenja tudi odkritje, da se naš vidni sistem v maternici oblikuje preko živčnih vzorcev, ki se aktivirajo na zenici. Prisotno je torej živčno »učenje«, ki prejema vhodne informacije iz zaznavnih organov, a dejansko ne zaznava ničesar zunanjega – in vse to se zgodi že veliko pred rojstvom.

Že od *Metaphors We Live By* opozarjava, da empirična odkritja, o katerih poročava, ne ustrezajo ne racionalizmu ne empirizmu, zato sva predlagala tretjo alternativo, ki omenjene dihotomije ne potrebuje. Najprej sva jo imenovala *eksperiencializem*,[**] kasneje pa sva jo v *Philosophy in the Flesh* opisala kot *utelešeni realizem*. Izpostavila sva, da dokazi govorijo v prid *tako* vgrajenim *kot* priučenim kognitivnim mehanizmom. Po Regieru (1996) sodijo med vgrajene topografske zemljevide vizualnega polja naslednje strukture: receptivna polja

[**] Ime sta avtorja oprla na latinsko besedo *experientia*, ki je osnova angleške besede *experience*, ki označuje izkustvo. Gre torej za pogled, ki temelji na izkustvu. – Op. prev.

središča in okolice, skupki celic, ki so občutljivi na orientacijo vhodnih podatkov, dopolnjevalne živčne arhitekture v topografskih zemljevidih itd. Po Narayananu (1997) obstajajo nadzorne X-sheme, ki sodelujejo tako pri kompleksnem nadzoru nad motoriko in zaznavami kot pri abstraktnem aspektualnem mišljenju (tj. mišljenju o strukturi dogodkov).

Rakova nama zmotno pripisuje trditev, da ljudje upodobitvene sheme [*image schema*][††] v celoti usvojimo z učenjem na podlagi izkušenj. Tukaj se strinjava z Regierom (1996) ter sprejemava, da so nekateri zgoraj omenjeni vidiki upodobitvenih shem prirojeni. Prav tako pa se strinjava z Regierovo živčno verzijo Talmyjeve (1985) teorije, ki pravi, da so kompleksne upodobitvene sheme priučene in sestojijo iz univerzalnih (in nemara prirojenih) gradnikov. Kakor vedno torej tudi tukaj zavračava dihotomijo racionalizem-empirizem in dajeva prednost dokazom, ki namigujejo na tretjo alternativo – alternativo, ki poleg prirojenih *in* priučenih vidikov naših pojmovnih sistemov dopušča tudi mnoge vidike, ki jih ni mogoče jasno označiti ne za prirojene ne za priučene.

Ker sva to stališče dosledno zagovarjala v vseh knjigah, ki sva jih izdala v zadnjih dveh desetletjih, je težko razumeti, zakaj naju je Rakova oklicala za »ekstremna empirista«. V svojih delih sva predstavila številne dokaze, ki podpirajo eksperiencialistično stališče, po katerem je izkustvo posledica utelešenih senzomotoričnih in kognitivnih struktur, ki ustvarjajo pomen v naših neprekinjenih interakcijah s spreminjajočim se okoljem (pa tudi skozi te interakcije). Izkustvo je vedno *interaktiven* proces, ki vključuje tako živčne in fiziološke omejitve, vezane na organizem, kakor tudi posebne parametre, vezane na okolje in druge ljudi, ki so na razpolago bitjem s specifično človeškimi telesi in možgani. Ker sva idejo utelešene interakcije organizem-okolje v svojih delih ponovila že ničkolikokrat, je res presenetljivo, da jo je Rakova zavrnila oz. prezrla. Pomen ne izhaja samo iz »notranjih« struktur organizma (iz »subjekta«) ali samo iz »zunanjih« vhodov (iz »objektov«), ampak predvsem iz ponavljajočih se vzorcev povezav med organizmom in okoljem. Zaradi tega sva že v zgodnjem delu *Metaphors We Live By* govorila o »interakcijskih lastnostih« (Lakoff in Johnson, 1980: 119–125, 177).

Zdi se, da je zaradi okvirja, ki ga predpostavlja (čeprav ga nikoli ne imenuje), pojmovanje upodobitvenih shem pri Rakovi radikalno drugačno od pojmovanja, ki ga midva konsistentno zagovarjava že več kot petnajst let. Rakova z odobravanjem navaja Pinkerjevo idejo, da je izvorno navezanost sheme na senzomotorične dejavnosti mogoče pretrgati in s tem tako rekoč »izbrisati« njeno utelešenost (str. 217). Najino stališče je ravno nasprotno: vedno sva trdila, da pomen upodobitvenih shem in edinstvena vloga, ki jo igrajo v abstraktni kogniciji, izvira ravno iz njihove stalne povezanosti s senzomotoričnimi izkustvi. Po Regieru (1996) so upodobitvene sheme (vsaj deloma) rezultat izračunov, ki

[††] Termin *upodobitvene sheme* se nanaša na predjezikovne strukture, ki shematizirajo določeno področje izkustev v *podobe*. Slovenili bi lahko tudi kot *predstavne sheme*, kar pa bi bilo v nasprotju s trditvijo avtorjev, ki se skušata izogniti pojmu reprezentacija (glej spodaj). Podobno velja za *slikovne sheme*, ki izpostavljajo le vizualne podobe. – Op. prev.

potekajo v strukturah vizualnega sistema (topografski zemljevidi, skupki celic, ki so občutljivi na orientacijo vhodnih podatkov itd.). Ker poteka izračunavanje upodobitvenih shem v strukturah, ki se nahajajo v senzomotoričnem sistemu, jih ne moremo »odrezati«, ne da bi s tem spremenili njihove izračune. Čeprav drži, da prihajajo vhodne informacije vanje tudi iz možganskih predelov, ki sodelujejo pri domišljijskih procesih (kot npr. v eksperimentih, ki preučujejo duševne podobe) in pri sanjanju, pa njihove ključne funkcije – usklajevanje jezika s tem, kar vidimo, si zamišljamo in o čemer sanjamo v vizualnem sistemu – brez izračunov v senzomotoričnem sistemu ne morejo potekati. Naj spomniva, da sodelujejo pri vizualnem zamišljanju in sanjanju isti deli vizualne skorje kakor pri gledanju. Telesne dimenzije pomena ni mogoče odrezati, oddvojiti ali izbrisati. Poleg mišljenja in pomena je torej utelešena tudi misel sama – in to v najglobljem smislu. To je bistvo *utelešenega* realizma.

Po najinem razumevanju gre pri utelešenem realizmu za stališče, ki pravi, da polje izkustva, pomena in misli sestoji iz neprekinjenega niza utelešenih interakcij med organizmom in okoljem ter da te interakcije oblikujejo naše razumevanje sveta. Iz tega sledi, da duh in telo nista dokončno ločena in da smo z našim svetom vedno »v stiku« preko utelešenih dejanj in izkustev. Kot sva zapisala v *Philosophy in the Flesh,* »[S]e v osrčju utelešenega realizma nahaja prepričanje, da smo ljudje s svojim okoljem fizično speti preko neprekinjenega niza interakcij. Proces evolucije nas je oskrbel z zmožnostjo, da zelo učinkovito delujemo na določeni ravni fizičnih interakcij v svetu, zato je s tem delovanjem uglašen tudi pomemben del našega pojmovnega sistema.« (Lakoff in Johnson, 1999: 90)

Utelešeni realizem ni le neka filozofska doktrina, povezujena čez teorijo pojmovne metafore, temveč najboljša razlaga izvora pomena, saj je zmožna smiselno pojasniti najširši nabor sovpadajočih empiričnih dokazov, ki jih odkriva kognitivna znanost

Zato naju je še toliko bolj vznemirila trditev Rakove, češ da »eksperiencializem *je* teorija reprezentacije« (str. 219). V *Philosophy in the Flesh* sva zapisala, da je edina uporabna teorija reprezentacije ta, ki pravi, da gre pri reprezentacijah za prožne vzorce interakcij med organizmom in okoljem in *ne* za neke notranje duševne bitnosti, ki naj bi jih z zunanjim svetom povezovala nenavadna relacija, imenovana »nanašalnost« ali »referenca«. Takšna klasična stališča o reprezentaciji odločno zavračava, vključno s teorijami pomena in reference, ki izhajajo iz njih. *Reprezentacija* je pojem, ki se mu skušava previdno ogniti, saj je tesno povezan z idealiziranimi kognitivnimi modeli duševnosti, v katerih nastopajo breztelesne notranje ideje-objekti, ki naj bi korespondirale s stanjem stvari v zunanjem svetu. Po najinem eksperiencialističnem stališču za »reprezentacije« v opisanem smislu ne veljajo ne upodobitvene sheme ne kaki drugi vidiki pojmovne strukture. Upodobitvena shema je živčna struktura v senzomotoričnem sistemu, ki nam omogoča osmišljati izkustva.

Iz zgornjega prikaza utelešenega realizma bi prav tako moralo biti razvidno, da

najino stališče ne sloni na tem, kar Rakova imenuje »agentivno zaznavanje« upodobitvene sheme (str. 221). Iz tega, da se otroci pomena ravnotežja, vsebnosti, sil in poti naučijo na podlagi svojih brstečih izkustev, še *ne sledi*, da se lahko teh shem priučimo izključno po zavestni poti ali da moramo biti za to, da bi jih usvojili in razširili, vselej dejavni, čeprav je res, da je dejavnost za zaznavanje v splošnem zelo pomembna.

Zdi se, da je zavračanje utelešenega realizma pri Rakovi posledica neupoštevanja celega nabora sovpadajočih empiričnih dokazov, ki so dostopni na tem področju. Očita nama, da ne uporabljava »nobenih drugih dokazov« kakor »umetne« živčne modele, ki pa »jih realistične študije možganov ne podpirajo« (str. 223). Zanimivo je, da je Rohrer (2001) predstavil izsledke fMRI in ERP[⌗] eksperimentov, ki jih (skupaj z M. Serenom in M. Kutasom) izvaja na UCSD in ki kažejo, da del motoričnega korteksa, povezan z dlanmi, ni dejaven samo, kadar dlani izkušamo, ampak tudi kadar procesiramo dobesedne stavke, ki se nanašajo nanje – in celo kadar procesiramo metaforične stavke, ki imajo dlani za svoje izvorno področje! To je lep primer »realistične študije možganov«, ki jih zahteva Rakova – in dosedanji rezultati govorijo utelešeni teoriji pomena v prid.

Zanimivo je, da v svojem delu Rakova ne navede ene same relevantne študije možganov, medtem ko sva midva (pa tudi mnogi drugi raziskovalci metafor) v podporo utelešenemu realizmu, ki sva ga natančneje razložila v *Philosophy in the Flesh*, v zadnjih dveh desetletjih navedla vsaj devet različnih vrst empiričnih dokazov, med drugim: večpomenske in sklepalne posplošitve, razširitve na nove metafore, študije spontanih gest, zgodovinske študije semantičnih sprememb, psihološke eksperimente, analize diskurza in znakovnega jezika. Poleg dokazov o središčni vlogi domišljijskih struktur, kakršna je pojmovna metafora, najdemo med njimi tudi dokaze za hipotezo, da je pomen osnovan na telesnosti. Nekaj dokazov izvira iz jezikoslovja, nekaj iz literarnih študij, nekaj iz eksperimentalne psihologije, nekaj iz razvojne psihologije in nekaj iz procesiranja naravnega jezika. Rakova ne preuči oz. niti ne omeni nobenega med njimi in tako v svoji kritiki prezre celo goro dokaznega gradiva – zlasti tistega s področja eksperimentalne psihologije. Ne razpravlja ne o Gibbsovi (1994) pregledni knjigi ne o dramatičnih nedavnih eksperimentih Boroditskyjeve in sodelavcev (2000), ki kažejo, da je bila najina analiza časovnih metafor v *Metaphors We Live By* in *Philosophy in the Flesh* v glavnem pravilna.

V svoji drugi večji kritiki utelešenega realizma nama Rakova očita, da so v najini teoriji prisotna notranja protislovja med trditvami, ki zvenijo redukcionistično (in fundacionalistično), ter trditvami, ki zvenijo radikalno relativistično. Stališče, ki sva ga dosledno zastopala vsa ta leta in je najnatančneje razdelano v *Philosophy in the Flesh*, se glasi, da kljub dejstvu, da bodo določeni vidiki naše skupne utelešenosti v navezi s sorodnostmi v naših skupnih okoljih porodili skupne pojmovne metafore, ostaja znotraj teh splošnih omejitev dovolj prostora za

[⌗] Op. prev.: fMRI [*functional magnetic resonance imaging*] je okrajšava za funkcijsko magnetno resonančno slikanje, ERP [*event related potentials*] pa za dogodkovno povezane potenciale. – Op. prev.

nastanek obširnih kulturnih variacij, ki pomen razširijo in izpopolnijo. Poglejmo si en tak primer: težko si je zamisliti, da bi neko bitje, katerega telo je podobno našemu in ki smo ga postavili v naše gravitacijsko polje, ne imelo shem za navpičnost, ravnotežje in nasilno interakcijo. Kljub temu pa obstaja veliko različnih načinov, kako lahko to navpično usmerjenost interpretiramo in vrednotimo. V več knjigah in člankih sva na podlagi medjezikovne analize dokazovala, da je podobna variabilnost prisotna tudi v pojmovnih sistemih, *za katere se zdi, da uporabljajo univerzalne upodobitvene sheme in univerzalne pojmovne metafore.*

Rakova trdi, da »relativizem v strogem pomenu besede pomeni, da lahko kulturne predpostavke vplivajo na biološko fiksirane parametre v kvalitativno pomembnem obsegu« (str. 228). Toda brez resne razprave o tem, kaj šteje kot »biološko fiksirani parametri« in »kvalitativno pomemben obseg«, ne moremo ugotoviti, kaj je s tem želela povedati. »Relativizem« ima več oblik, podrobne odgovore na večino med njimi pa najdemo v Lakoffovi knjigi *Women, Fire, and Dangerous Things* (1987: 18. pogl.). Naše vsakdanje razumevanje »relativizma v strogem pomenu besede« običajno sestoji iz dveh trditev:

(1) Ni splošnih pojmov.

(2) V različnih jezikih so prisotni pojmi, ki se medsebojno močno razlikujejo, in so se v času spreminjali.

Da se s trditvijo (1) absolutno ne strinjava, je razvidno iz najinih številnih omemb tako univerzalnih utelešenih pojmov, denimo primitivne upodobitvene sheme, Naharayananove (1997) aspektualne sheme motoričnega nadzora, Gradyjeve (1997) primarne metafore, kot tudi bolj tradicionalnih prispevkov o središčnih barvnih pojmih (Lakoff, 1987). Med trde relativiste torej ne spadava – pravzaprav relativisti najino delo nenehno napadajo in naju imajo zaradi teh empirično utemeljenih stališč za racionalista. Po drugi strani pa meniva, da je trditev (2) resnična za »mnoge«, a ne za vse ali skoraj vse pojme, in naju imajo racionalisti zaradi teh empirično utemeljenih stališč za relativista. V resnici pa nisva ne klasična relativista ne klasična anti-relativista. Pomikava se v tisto smer, kamor naju vodijo empirični dokazi, tj. stran od obeh klasičnih pozicij!

Tretjo pozicijo – utelešeni realizem – zagovarjava samo zato, ker se nama zdi, da to od naju zahtevajo empirični dokazi: v pojmovnih sistemih srečamo poleg številnih medkulturnih razlik, ki so že bile natančno raziskane, tudi mnogo univerzalnih pojmov. In preprosto ni razloga, zakaj tovrstne semantične variacije ne bi bile združljive z najino idejo o skupni strukturi na telesnosti osnovanega pomena. Angleščina, kitajščina in misteščina[§§] si pri razumevanju prostorskih odnosov in metaforičnem strukturiranju abstraktnih pojmov pomagajo z imeni telesnih delov, saj igrajo senzomotorične strukture v naši zmožnosti izkustva ključno vlogo. Te predpojmovne razsežnosti pomena si delimo z bitji, katerih telesa so podobna našim in ki živijo ter delujejo v podobno strukturiranih okoljih.

[§§] Avtorja se nanašata na jezik Mistekov, mehiških staroselcev. – Op. prev.

Dejstvo, da ima vsako človeško bitje predpojmovne izkušnje telesnega ravnotežja in sil, je popolnoma združljivo z ugotovitvijo, da so strukture upodobitvenih shem pojmovno izražene v zelo različnih oblikah. Tako angleščina kot kitajščina npr. poznata besede za usta, ustnice in jezik kakor tudi metafore, ki temeljijo na teh telesnih strukturah. Kljub temu pa je sistem metafor za usta, ustnice in jezik v kitajščini bistveno bolj natančen in dodelan kakor v angleščini. In čeprav je tako v angleščini kot v misteščini metaforično strukturiranje abstraktnih pojmov osnovano na besedah za telesne dele, je Brugman (1985) pokazal, da si misteščina pri opisovanju prostorskih odnosov pomaga s posebnimi dodelanimi pojmi (in z njimi povezanimi besedami) za opis odnosov med telesnimi deli, ki jih v angleščini ne najdemo.

Toda obstoj medjezikovnih in medkulturnih razlik ne pomeni, da so *primitivne* upodobitvene sheme kaj manj vezane na telo ali kaj manj univerzalne. To, kar nam omogoča razumeti različne kulture, njihove pojmovne sisteme in simbolne izraze, je ravno dejstvo, da imamo ljudje skupne telesne strukture. Ustrezna teorija mora torej razložiti tako semantično univerzalnost kakor kulturno raznolikost, ki je prisotna v simbolnih izrazih različnih kultur. Na očitek Rakove, da »namesto, da bi uganko redukcionizem ali relativizem odpravila, jo Lakoff in Johnson (1999) le dodatno zakomplicirata« (str. 230), odgovarjava, da je »uganka redukcionizem ali relativizem«, kakor jo razume ona, le fantazma njenih lastnih filozofskih predpostavk. Dejstva so bistveno bolj kompleksna, kakor dopuščajo njene *a priori* filozofske domneve. Vprašanje, kaj je univerzalno in kaj odvisno od kulture, je kompleksno – *prekompleksno, da bi ga lahko rešili s pomočjo preproste dihotomije. Individualne analize in razlage jezikov ter pojmovnih sistemov, s katerimi se srečujemo, so v tem oziru nenadomestljive. Vprašanja o univerzalnih in kulturno pogojenih vidikih sintakse in semantike sodijo v domeno empiričnih raziskav, zato zanje ne bomo našli generičnega odgovora v obliki visokoletečih trditev in poenostavljajočih dihotomij. Iz tega sledi, da v najini teoriji – v nasprotju s trditvami Rakove – ni nobenega temeljnega protislovja, ko na eni strani govoriva o predpojmovnih pomenskih vidikih, upodobitvenih shemah in telesno utemeljenem pomenu ter na drugi strani o pojmovnih variacijah.*

Kar Rakovo pri najini teoriji, ki pravi, da je konceptualizacija abstraktnih idej tesno povezana z na telesu osnovanimi metaforami, še posebej moti, je ideja o utelešenosti pomena, ki jo sama odločno zavrača. Zdi se, da Rakova zagovarja neko obliko abstrakcionistične ali homonimne pozicije, po kateri pri metaforičnem razumevanju prostorskih pojmov ne pride do usmeritve iz izvora na cilj. Rakova tako npr. trdi, da »v primerih, kot so *raz-pustiti, raz-brati, raz-nesti*[***] itd., ne najdemo ničesar, kar bi kazalo na njihov fizični izvor« (str. 232). To, da v samih izrazih ni ničesar takega, kar bi kazalo na njihov fizični izvor, je seveda res, zato sva v vseh delih, ki sva jih v zadnjih dvajsetih letih napisala o

[***] V izvirniku: »*leave out, pick out, take out*«, torej po-zabiti, iz-brati, od-nesti, glagoli, ki imajo tudi v slovenščini prostorske predpone. Ker izvirnik vedno uporablja *out*, ven, v prevodu enotno uporabljam predpono raz-, ki opisuje prostorsko usmeritev. – Op. prev.

metafori, nenehno izpostavljala, da so metafore *pojmovne, ne jezikovne.* Do uvida, da so metaforične razširitve nekega izraza osnovane na njegovih prostorskih vidikih, lahko pridemo samo z razgrnitvijo pojmovnih preslikav, ki metaforo določajo. Šele takrat namreč postane razvidno, na kakšen način devet vrst dokazov, ki sva jih predstavila, potrjuje tezo, da so naše konceptualizacije in razmisleki o abstraktnih pojmih osnovani na utelešenem pomenu, ki je vezan na izvorne domene prostora in telesa. Tudi tukaj gre torej za vprašanje razporejanja sovpadajočih empiričnih dokazov iz več različnih virov, ki jih nato posplošimo v pojmovne preslikave in si z njimi pomagamo pri razlagi različnih pojavov in podatkov. Podrobno kritiko abstrakcionističnih in homonimnih razlag večpomenskih besed sva podala v 18. poglavju *Metaphors We Live By*. V *Women, Fire, and Dangerous Things* (1987), *The Body in the Mind* (1987) in *Philosophy in the Flesh* (1999) sva skušala v prid utelešenemu razumevanju pojmovne metafore predstaviti tiste vrste dokazov, ki po najinem mnenju najbolje razložijo to, kar zaenkrat vemo o jeziku, konceptualizaciji in mišljenju. Po najini eksperiencialistični alternativi usvojimo najprej telesno in prostorsko razumevanje pojmov in smo šele nato zmožni razumeti njihove metaforične razširitve v abstraktnih pojmih. Dokaze o poteku celotnega procesa v razvoju najdemo v raziskavah Christopherja Johnsona (1997) o prvotnem usvajanju metafor pa tudi v Gradyjevi teoriji primarnih metafor (1997) in Narayananovi živčni teoriji metafore (1997).

Rakova mimogrede navede še »argument«, ki po njenem mnenju Johnsonovim raziskavam nasprotuje. Argument temelji na empirični premisi, da Finci ne poznajo metafore tipa VEDETI JE VIDETI, ki je podprimer metafore tipa MISLITI JE ZAZNAVATI v sistemu duh kot telo. V *Philosophy in the Flesh* sva pokazala, do kakšnih preslikav pride ob tem:

MISLITI JE ZAZNAVATI je podpreslikava metafore DUH KOT TELO:

- DUH JE TELO
- MISLITI JE ZAZNAVATI
- IDEJE SO ZAZNANE STVARI
- VEDETI JE VIDETI
- KOMUNICIRATI JE KAZATI
- POSKUŠATI USVOJITI ZNANJE JE ISKATI
- ZAVEDATI SE JE OPAZITI
- POMAGALO NA POTI DO VEDNOSTI JE VIR SVETLOBE
- BITI ZMOŽEN VEDETI JE BITI ZMOŽEN VIDETI
- NE VEDETI JE BITI SLEP
- OVIRE NA POTI DO VEDNOSTI SO OVIRE VIDA

- ZAVAJANJE JE NAMERNO OVIRANJE VIDA
- »PERSPEKTIVIČNO« VEDETI JE VIDETI IZ NEKE TOČKE
- NATANČNO RAZLAGATI JE NARISATI SLIKO
- USMERJANJE POZORNOSTI JE KAZANJE
- BITI POZOREN JE NEKAJ GLEDATI
- SPREJEMATI JE SLIŠATI
- RESNO JEMATI JE POSLUŠATI
- SLUTITI JE VOHATI
- ČUSTVEN ODZIV JE OBČUTEK
- OSEBNA IZBIRA JE OKUS

Ta metafora je nenavadno pogosta tako v angleščini kakor drugod po svetu. Čeprav vsi jeziki ne poznajo vseh podpreslikav, je splošna oblika tako razširjena, da se je velikokrat sploh ne zavedamo. Oglejmo si nekaj primerov iz angleščine.

Ko nekdo reče *»Vidim,* kaj želiš povedati«, priča njegova izjava o uspešnosti komunikacije. *Pri-krivanje* je poskus *skrivanja,* tj. poskus, da bi ljudem preprečili nekaj (iz)vedeti. Zavajanje nekoga izrazimo kot *metanje peska* v *oči*, *zamegljevanje* ali *ovijanje* v *temo*.[†††] Če je nek sestavek napisan *jasno,* bo bralcu njegovo sporočilo razumljivo; če pa je napisan *nejasno* ali *megleno,* bo imel bralec z razbiranjem pomena težave.

Prizadevanje za usvojitvijo znanja o nečem konceptualiziramo kot *brskanje* ali *iskanje,* samo usvojitev pa kot *odkritje* ali *najdbo.* Za nevedneža pravimo, da tava v *temi,* za nekoga, ki česa ni zmožen razumeti, pa, da je *slep.* Ko nekomu pomagamo nekaj izvedeti, mu stvar *osvetlimo,* dejavniki, ki so mu omogočili priti do želenega spoznanja, pa so *razsvetljujoči,* saj so mu *pomagali spregledati.* Ko nekaj iz-vemo, pravimo, da je stvar *prišla na piano* (za tistega, ki jo išče).

Ko govorimo o nekomu, ki ima *plašnice* in vidi *samo to, kar je tik pred njegovim nosom,* mislimo s tem na osebo, katere pozornost je omejena na zelo ozek nabor vsebin in posledično nekaterih stvari sploh ni zmožna dojeti. Ko govorimo o tem, da smo neko stvar *iz-postavili,* da bi jo lažje *u-videli,* mislimo s tem, da smo svojo pozornost usmerili na neko vsebino, da bi o njej nekaj izvedeli. Če nekoga vprašamo: »Ti naj vse skupaj *orišem še bolj slikovito?«,* ga sprašujemo, ali potrebuje natančnejšo razlago. Ko nekaj razumemo, se nam pred očmi *iz-riše »celotna slika«.*

Iz te metafore izvira tudi naše razumevanje perspektive, kota, vidika in stališča. Ko gledaš nek prizor, ga motriš z neke točke. S te točke vidiš samo nekatere stvari. Če si zelo oddaljen, boš denimo spregledal manjše podrobnosti. Nekatere

[†††] V izvirniku »*to pull the wool over their eyes, put up a smokescreen, or cloud the issue*«, dob.: »povleči volno čez oči, postaviti dimno zaveso, pooblačiti vprašanje«. – Op. prev.

stvari ti bodo s te perspektive ostale skrite. Iz tega implicitno sledi, da boš nek prizor bolje spoznal, če si ga ogledaš z več perspektiv. Metaforično rečeno: nekdo, ki bo na svet gledal z ene same perspektive, morda ne bo vedel za stvari, ki so s te perspektive skrite. Pomembna pa je tudi bližina. Da bi nekaj vedel, moraš biti dovolj blizu, da vidiš podrobnosti, a ne preblizu, da ne spregledaš oblik stvari. Nočeš namreč biti nekdo, ki *zaradi dreves ne vidi gozda.*

Trditev, da finščina ne pozna metafore VEDETI JE VIDETI, bi tako pomenila, da finščina ne premore *ničesar*, kar bi ustrezalo zgoraj navedenim angleškim frazam (v kurzivi) – ne natančnih ustreznic ne specifično finskih različic splošnih pojmovnih preslikav. Toda internetna raziskava je kmalu pokazala, da je ta trditev neresnična. Antti Mattila nama je kot primer poslal naslov svoje disertacije: »Videti stvari v novi luči: preokvirjanje v terapevtskem pogovoru«. Iina Hellsten, raziskovalka na Univerzi v Amsterdamu, navaja še več primerov:

(4)

a.	Peitellä asioita	»nekaj zakriti«
b.	Valaista asiaa	»osvetliti vprašanje«
c.	Osoittaa jotain	»nekaj izpostaviti«
d.	Nähdä metsä puilta	»videti gozd zaradi dreves«
e.	Näkökulma	»vidik, gledišče«

Hellstenova dodaja, da je na metafori VEDETI JE VIDETI v finščini osnovanih nekaj vsakdanjih fraz, ki so v govorjenem jeziku zelo pogoste. Kjer angleški govorec reče *you know* [veš], bo njegov finski tovariš rekel *nääs* ali *näätsä*, odvisno od narečja. Oboje temelji na *Näetkö sinä?* »Vidiš?«.

Hellstenova nadalje izpostavi površinsko sintaktično omejitev: čeprav se finski glagol, ki ustreza angleškemu *see* [videti], metaforično uporablja za »vedeti«, se leksikalno ne sme povezovati s k-stavki.[‡‡‡] Finščina torej nima ustreznice za *Vidim, kaj misliš*, vendar pa je ta leksikalna omejitev nepomembna za vprašanje, ali v njej srečamo splošno metaforo tipa VEDETI JE VIDETI. Videli smo namreč, da v nasprotju s trditvami Rakove ta metafora v finščini *je* prisotna.

Iz trditve, da »je bolj ekonomično in evolucijsko naprednejše, če (i) ima orientacija znotraj-zunaj višjo raven splošnosti, (ii) ni potrebno, da vsak novorojenček na novo usvoji povezavo med fizičnim in nefizičnim, in (iii) ontogenezi ni potrebno ponavljati filogeneze« (str. 233), je razvidno, da je stališče Rakove abstrakcionistično. Najin odgovor na trditev o evoluciji in ekonomičnosti je ravno nasproten. Prav dejstvo, da se otroci pomena stvari naučijo najprej preko telesnih interakcij, ki jih lahko potem na abstraktne načine razširijo, dela najino eksperiencialistično stališče, po katerem so senzomotorične strukture osnova abstraktnega mišljenja, za evolucijsko ekonomično. Najino

[‡‡‡] Gre za »wh-clauses« oz. vprašalne stavke s k-izrazi, kar pomeni vprašalnice, ki se začnejo na k (k-do, k-aj, k-je, itd.) oz. v izvirniku na wh (wh-o, wh-at, wh-ere). – Op. prev.

stališče je prav tako veliko bolj skladno z ugotovitvami o evolucijskem razvoju človeških možganov in o obstoju večkrat ponovljivih povezav med kortikalnimi predeli, odgovornimi za »višje« kognitivne operacije, in »nižjimi« senzomotoričnimi predeli (Edelmann, 1992; Damasio, 1994). Povedano drugače, zgradba možganov je takšna, da si evolucijsko kasnejše oblike življenja pomagajo z zgodnejšimi pridobitvami: novejše strukture v možganih uporabljajo tiste, ki so se razvile prej.

Po pričakovanjih pa se abstrakcionizem Rakove najlepše odraža v njenem razumevanju logičnih odnosov. Prepričana je namreč, da slednji ne izvirajo iz senzomotoričnih izkušenj. Z njenimi lastnimi besedami: »[L]ogika kot orodje za omejevanje znanja … je lahko le bistvo upodobitvenih shem, ne pa iz njih izhajajoča *ad hoc* hipoteza« (str. 235). Ker je prepričana, da »sklepi o fizičnem … ne obstajajo« (str. 235), ne more obstajati niti logika izvorne fizične domene, ki bi strukturi rala abstraktne pojme na višji ravni.

Rakova pravilno ugotavlja, da je najino stališče diametralno nasprotno njenemu. Midva namreč trdiva, da je logika abstraktnega mišljenja osnovana na telesni ali prostorski logiki, ki izvira iz telesnih doživetij. Seveda pa je to zaenkrat le razlagalna hipoteza, ki jo bo treba potrditi s podrobnimi analizami metaforičnih osnov različnih oblik abstraktnega mišljenja. Do sedaj sta bili na to temo narejeni dve večji raziskavi. Narayanan (1997) je na primeru eksplicitnih računskih živčnih modelov pokazal, da so živčni krogotoki, ki nadzirajo motoriko, zmožni tudi abstraktnega sklepanja. Za kratek pregled glej 3. poglavje in dodatek k *Philosophy in the Flesh.*

Druga takšna obravnava je delo Lakoffa in Núñeza *Where Mathematics Comes From* (2000), ki proučuje metaforične osnove teorije množic, logike in drugih oblik višje matematike. Tudi tukaj ne gre za teoretiziranje iz naslonjača, ampak za snov, ki zahteva natančno analizo in razlago pojmovnih temeljev različnih tipov abstraktnega mišljenja in sklepanja.

Na koncu svoje kritike predstavi Rakova še povsem zgrešeno tolmačenje najinih pogledov na znanost. Če strneva: Rakova zanika konstitutivno vlogo pojmovnih metafor v znanstveni teoriji, saj naj bi s tem preprečila zavajajoče ali zmotno znanstveno mišljenje. Čeprav je zanikanje kritične vloge metafore v znanosti popolnoma skladno z zanikanjem konstitutivnega značaja pojmovne metafore v človeškem mišljenju nasploh, privede takšna drža Rakovo v navzkrižje z vse večjim številom raziskav, ki kažejo, da metafore v znanstvenem raziskovanju niso le domišljijska pomagala, temveč tudi sooblikujejo ključne znanstvene pojme. Z metaforičnimi temelji različnih znanosti se ukvarja cela vrsta različnih raziskav – od zgodnjih del Maxa Blacka (1962) in Mary Hesse (1966) do cele vrste novejših pristopov (npr. Nersessian, 1987; Varela et al., 1991; Fernandez-Duque in Johnson, 1999). Toda nobena izmed teh študij o konstitutivni vlogi metafore v znanosti ni pokazala, da metafore včasih ne morejo biti zavajajoče. To, ali je neka metafora bolj ali manj primerna, bolj ali manj plodovita, je odvisno od številnih dejavnikov, kot so razlagalna plodovitost, eksperimentalna

prilagodljivost, sklepanje na opazljive pojave in podprtost z dejstvi. Trditev Rakove, da »je težko uvideti, kako bi znanstveni realizem lahko bil združljiv z globoko metaforično naravo pojmov, omejenih na pomenske strukture, ki izvirajo iz telesa« (str. 237), je preprosto različica izziva, na katerega sva skušala odgovoriti v 6., 7. in 8. poglavju *Philosophy in the Flesh.* Po pričakovanjih je najin odgovor *utelešeni realizem;*

> »Snov, ki zapolnjuje utelešeni realizem in omogoča, da presežemo golo opazovanje in manipuliranje, so številna ključna odkritja o naših utelešenih pojmih in domišljijskih zmožnostih. Prvo pomembno odkritje je, da obstajajo zaznavna in motorična »sklepanja« ter živčno uprimerjena logika zaznavanja in motoričnega gibanja. Drugo ključno odkritje je obstoj pojmovne metafore, ki nam omogoča konceptualizacijo enega področja izkustev s pojmi drugega. Pri tem na ciljnem področju ohranimo strukturo sklepanja iz izvornega področja. Matematika nam pomaga izdelovati modele metaforičnih teorij in natančne izračune sklepov o dobesednih kategorijah na osnovni ravni. Te sklepe lahko potem projiciramo na vprašanja, s katerimi se ukvarja znanost, in na ta način ponudimo razlago obstoječih podatkov ter izdelujemo napovedi. To je mogoče, ker lahko iz metaforičnih teorij izpeljujemo dobesedne sklepe na osnovni ravni.« (1999: 91)

Čeprav imajo lahko metafore konstitutivno vlogo pri definiranju osrednjih pojmov teorije in oblik sklepanja, ki tej teoriji pritičejo, bodo neprimerne metafore z empiričnimi dokazi in osnovnimi ugotovitvami vendarle v navzkrižju. Med utelešenim znanstvenim realizmom in dejstvom, da so nekateri metaforični modeli v znanosti boljši oz. slabši, ni tako nobenega globljega neskladja.

Ko sva prispevek Rakove prvič prejela v pregled, sva upala, da bova v njem našla temeljito kritiko ali nove dokaze, ki bi nama omogočili vsebine, s katerimi se ukvarjava, premisliti izven okvirov obstoječe literature. Žal v njenem prispevku nisva našla ničesar tehtnega. Gre zgolj za skupek napačnih interpretacij, ki nimajo z najinimi stališči nobene zveze in se obstoječih dokazov komajda pritaknejo. Ob tem se poraja vprašanje, zakaj bi nekdo, ki je na tem področju strokovnjak – Rakova je diplomirala na Univerzi v Edinburgu in je trenutno zaposlena na fakulteti v St. Peterburgu -, napisal tako obsežen prispevek, v katerem kar mrgoli napačnih interpretacij. Meniva, da napačne interpretacije izvirajo prav iz njene izobrazbe. Ker je Rakova uspešno usvojila in ponotranjila zahodno filozofsko tradicijo ter jo vgradila v svoj način razmišljanja, je povsem naravno, da so njene interpretacije najinega dela sistematično napačne – podobno kot so napačne njene interpretacije obsežnih raziskav s področja kognitivnega jezikoslovja.

Rakova motri najino delo skozi prizmo idealiziranih kognitivnih modelov duha in jezika – vključno z metaforami -, ki izvirajo iz tradicionalnih filozofskih pristopov, o katerih sva razpravljala v *Philosophy in the Flesh.* V njenem eseju je mogoče zaznati velik vpliv angloameriške analitične filozofije (kakršno

poučujejo v Edinburgu, kjer je študirala), kakor tudi nekaj pobliskov Platona, Aristotela, Descartesa in Kanta. Med tradicionalne filozofske pozicije, ki se ji očitno zdijo samoumevne, sodijo:

– dihotomija racionalizem proti empirizmu;
– dihotomija relativizem proti redukcionizmu;
– korespondenčna teorija resnice;
– objektivistično razumevanje realnosti;
– literalistična teorija pomena;
– stališče, da je razum transcendenten;
– reprezentacijska teorija duha;
– stališče, da so pojmi zavestni;
– stališče, da je metafora jezikovna (in ne pojmovna);
– stališče, da so pojmi breztelesni;
– neodvisnost filozofije od empirične znanosti.

Ta tradicionalna filozofska stališča tvorijo ozadnje predpostavke vseh njenih argumentov v članku. Toda prav ta stališča so, kot sva obširneje pokazala v *Women, Fire, and Dangerous Things* in *Philosophy in the Flesh*, v nasprotju z razpoložljivimi empiričnimi dokazi. In ravno želja, da to neskladje izpostaviva, je bila eden od glavnih motivov za pisanje *Philosophy in the Flesh*. Rakova se te osrednje točke v najini knjigi – najinih analiz metaforičnih osnov zahodne, zlasti angloameriške analitične filozofije (glej 12. in 21. poglavje) – sploh ne pritakne.

Filozofske predpostavke Rakove so tako močno vpete v tkivo njene argumentacije, da jih mnogi bralci še opazijo ne. Oglejmo si nekaj primerov:

> »Težko je videti, kako bi se lahko ideji, kot sta negacija ali neprotislovje, razvili iz izkustev, če pa se jima slednja pokoravajo – to, da vemo, da smo prečkali mejo med dvema območjema, predpostavlja, da smo že prej vedeli, da drugo območje ne sodi v prvega« (str. 235).

Govorila sva o različnih izkustvih pri dojenčkih, recimo teh, ki jih doživljajo, ko plezajo v škatlo ali ko jih mati položi v jasli, in o obdobju v zgodnjem otroštvu, ko otroci sistematično raziskujejo različne zabojnike *[containers] v* svoji okolici in se ob tem nezavedno in avtomatično priučijo izkustvene logike vsebnosti [*containment*].

Impliciten argument Rakove je, da »to, da vemo, da nismo več v prvem območju« predpostavlja logično negacijo, ki jo izraža besedica *nismo* v *nismo več*. Toda njen argument te »vednosti« ne prikazuje s perspektive dojenčka samega, ampak s perspektive zavestne odrasle osebe, ki v izkustva dojenčka projicira formalno logično analizo. Dojenček, ki veselo pleza naokoli, bo živčno

utelešeno shemo zabojnika [*container schema*] (glej Regier 1996), na kateri počiva nezavedna, implicitna, živčno utelešena »logika« zabojnikov, uporabljal *brez* predhodnega zavestnega poznavanja pojma negacije.

Argument Rakove predpostavlja obstoj transcendentnega razuma z *a priori* logično strukturo, kakršno poznamo iz formalne logike: ker je negacija, kakor tudi drugi logični pojmi, transcendentna, se domneva, da je pri strukturiranju vednosti vselej prisotna. Ta vednost, nadaljuje Rakova, pa mora biti zavestna.

Hipoteza, da utelešena izkustva vodijo do utelešenih pojmov, pomeni torej neposreden izziv transcendentno-breztelesnemu razumevanju logike, ki ga predpostavlja Rakova. Naloga nas kognitivnih znanstvenikov je razložiti, kako se lahko pojmovne strukture, ki jih je odkrila kognitivna semantika (npr. shema zabojnika), razvijejo pri vseh ljudeh. Predpostavka o obstoju *a priori* transcendentne logike ni pri tem v nobeno pomoč.

Vzemimo drug primer:

> »Lakoff (1993) prav tako vztraja, da metafore in metaforične preslikave ne sestojijo iz propozicij, temveč iz 'ontoloških ustrezanj' (str. 207;[§§§] to pa ni združljivo s stališčem, da so metafore lahko zavajajoče – glej prejšnji odstavek)« (str. 236).

Še ozadnji kontekst: Lakoff je govoril o pojmovni ontologiji – pojmovnih bitnostih v pojmovnih sistemih – in ne o bitnostih v svetu. Najina teza je bila, da pojmovne metafore preslikajo ontologijo izvornega področja, skupaj z zanjo značilnimi sklepanji, na ontologijo ciljnega področja, pri čemer se pogosto porajajo nove pojmovne bitnosti in nove oblike mišljenja. Kot sta denimo pokazala Lakoff in Nunez (2000: 8. poglavje), se neskončnost kot bitnost poraja na ozadju osnovne metafore neskončnosti. Neskončnost je pojmovna bitnost in ne zunanji predmet v svetu ter je v sodobni matematiki tako rekoč nepogrešljiva.

V tradicionalni filozofiji pa kot edina resnična šteje »ontologija«, ki sestoji iz v zunanjem svetu obstoječih in od duha neodvisnih resničnih predmetov. Če bi kdo zmotno domneval, da v svojih delih govoriva o tej »ontologiji«, bi bile najine trditve res nesmiselne: le kako bi lahko metafora ustvarila fizično bitnost v svetu? In če bi sprejeli absurdno idejo, da bi to mogla storiti, potem je jasno, da ne bi mogla biti zmotna ali zavajajoča, saj bi bile bitnosti, ki naj bi jih ustvarila, vselej dejansko prisotne. Takšno argumentativno pot je ubrala tudi Rakova in ji sledila do njenega »logičnega« sklepa, češ da je najino stališče, da so metafore »ontološka ustrezanja«, ki so vseeno zavajajoča, protislovno.

Zopet vidimo, kako tradicionalne filozofske domneve – v tem primeru metafizične – onemogočajo natančno in jasno razumevanje tega, kar želiva povedati, saj sodijo ravno v tisto skupino domnev, ki jih najine empirične raziskave postavljajo pod vprašaj.

[§§§] 555 Za slovenski prevod prispevka glej Lakoff, G. (1998), »Sodobna teorija metafore«. V Kante, B. (ur.), *Kaj je metafora?*, Ljubljana: Krtina, str. 271–325; naveden citat na str. 277. – Op. prev.

Popoln in natančen odgovor na vse težave, ki pestijo prispevek Rakove, bi zahteval poglobljeno analizo, ki bi razkrila vse njene ozadnje predpostavke in pokazala, da te nujno vodijo v sistematično nerazumevanje najinega dela. Za temeljit odgovor na njen prispevek bi torej potrebovala ogromno prostora, edini smisel celotnega početja pa bi bil, da pokaževa, od kod izvirajo vse njene napačne interpretacije. V najinem nedavnem delu *Philosophy in the Flesh* sva filozofske domneve, kakršne zagovarja Rakova, podvrgla obširni analizi in jih osvetlila z relevantnimi spoznanji s področja kognitivne znanosti.

Prispevek Rakove priča o pravilnosti najine osrednje teze v *Philosophy in the Flesh*, ki pravi, da obstajajo med rezultati empiričnega preučevanja utelešenega mišljenja, metaforične misli in drugih vidikov kognitivne semantike na eni ter tradicionalno filozofijo na drugi strani globoka neskladja. Če se boste, tako kot Rakova, branja našega dela lotili s filozofskimi očali, ki v vsako stvar projicirajo zgoraj opisane pristranskosti, se vam bo najino delo zdelo protislovno – to pa zato, ker bo dejansko v protislovju z implicitnimi domnevami, ki nastopajo v filozofskih argumentih.

Ker trditve Rakove temeljijo na zgoraj opisanih filozofskih domnevah, ni nobeno presenečenje, da v svoji kritiki zanemarja celo vrsto jezikoslovnih dokazov. Po njenem mnenju imajo filozofske domneve prednost pred empiričnimi dokazi: ker naj bi bile resnične *a priori*, jih ni treba empirično dokazovati. Eden od ključnih naukov, ki se jih lahko naučimo iz vsega doslej povedanega, je, da mora biti kognitivno jezikoslovje ukoreninjeno v empiričnih raziskavah duševnosti, mišljenja in jezika. Če izhajamo izključno iz *a priori* filozofskih domnev, ne bomo mogli o teh pomembnih temah nikoli zgraditi primerne teorije. Prostora za razprave o tem, kako interpretirati empirične raziskave, je več kot dovolj, vendar pa morajo vse debate izhajati iz sovpadajočih dokazov in ne iz filozofskih domnev, ki so se porodile med teoretiziranjem iz naslonjača.

Druga pomembna lekcija, ki se je lahko naučimo iz prispevka Rakove, je, da moramo domneve in argumente, ki nastopajo v tradicionalni filozofiji, kognitivni znanosti in jezikoslovju, vedno zelo pozorno preučiti. Vsi kognitivni znanstveniki, zlasti pa kognitivni jezikoslovci, morajo biti zmožni zaznati, kdaj se filozofske predpostavke ne skladajo z empiričnimi podatki – stavek za stavkom, odstavek za odstavkom –, in sicer deloma zato, da bi se tem neskladnostim izognili, deloma pa zato, da bi v njih *živali*, saj so filozofske domneve za kognitivne jezikoslovce že same po sebi prvovrstno dokazno sredstvo.

Zadnja pomembna lekcija, ki jo lahko usvojimo, je, da te filozofske predpostavke niso zamejene samo na druge ljudi, temveč so sestavni del naše splošne filozofske, znanstvene in jezikoslovne izobrazbe. Če želiš postati kognitivni jezikoslovec, moraš torej biti pripravljen in zmožen tovrstne filozofske artefakte najprej prepoznati in jih nato tudi empirično obvladovati.

Mnogi kognitivni jezikoslovci bi raje videli, da se jim s filozofskimi problemi ne

bi bilo treba trapiti in bi se lahko preprosto posvečali svojemu delu. Vendar ti problemi ne bodo kar izginili. Pojavljali se bodo znova in znova, in sicer tako v prispevkih, kakršen je ta od Rakove, kakor tudi v naših lastnih miselnih procesih. Eden od razlogov, zakaj sva se odločila napisati *Philosophy in the Flesh*, je bil, da bi kognitivnim jezikoslovcem dala orodje, ki bi jim pomagalo pri spoprijemanju s tovrstnimi težavami. Lakoff in Núñez sta iz podobnih razlogov napisala *Where Mathematics Comes From.* Stališče, da je matematika objektivna in tvori sestavni del strukture univerzuma, leži v srčiki napačne filozofije in je tisto breme, ki že od nekdaj ovira razvoj jezikoslovja in kognitivne znanosti. Ena od čudovitih stvari pri kognitivnem jezikoslovju je ta, da nam omogoča uzreti tradicionalno filozofijo in matematiko takšni, kakršni v resnici sta: kot proizvoda našega sistema pojmovnih metafor. Gre torej za pomembno obliko intelektualne osvoboditve.

Druga čudovita stvar pri kognitivnem jezikoslovju je, da vodi k empirično odgovorni filozofiji – k utelešenemu realizmu. Tukaj imamo opravka s filozofskim stališčem, ki naslavlja legitimne filozofske razmisleke o naravi resnice, pomena, razumevanja, duševnosti, pojmov, razuma, vzročnosti, dogodkov, časa in celo moralnosti. Ne gre za nekaj, kar bi bilo h kognitivnemu jezikoslovju »dodano«, ampak za nekaj, kar izvira iz njegovih najbolj rudimentarnih empiričnih rezultatov.

Literatura

Black, Max (1962). *Models and Metaphor: Studies in Language and Philosophy*. Ithaca, NY: Cornell University Press.

Boroditsky, Lera (2000). »Metaphoric structuring: Understanding time through spatial metaphors«. *Cognition* 75,1–28.

Brugman, Claudia (1985). The use of body-part terms as locatives in Chalcatongo Mixtec. V *Report No. 4 of the Survey of California and Other Indian Languages.* Berkeley: University of California, 235–290.

Damasio, Antonio R. (1994). *Descartes ' Error: Emotion, Reason, and the Human Brain.* New York: Grosset/ Putnam.

Edelman, Gerald M. (1992). *Bright Air, Brilliant Fire: On the Matter of Mind*. New York: Basic Books.

Fernandez-Duque, Diego in Mark Johnson (1999). »Attention metaphors: How metaphors guide the cognitive psychology of Attention«. *Cognitive Science* 23, 83–116.

Fillmore, Charles (1975). »An alternative to checklist theories of meaning«. V *Proceedings of the First Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society.* Berkeley: Berkeley Linguistics Society, 123–131.

Fillmore Charles (1982). »Frame semantics«. V Linguistic Society of Korea (ur.):

Linguistics in the Morning Calm. Seoul: Hanshin, 111—138.

Gibbs, Raymond W. Jr. (1994). *The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language, and Understanding.* Cambridge: Cambridge University Press.

Grady, Joseph E. (1997). *Foundations of meaning: Primary metaphors and primary scenes.* Neobjavljena doktorska disertacija, University of California at Berkeley.

Hesse, Mary B. (1966). *Models and Analogies in Science.* Notre Dame: University of Notre Dame Press.

Johnson, Christopher (1997). »Metaphor vs. conflation in the acquisition of polysemy: The case of SEE«. V Hiraga, Masako K., Chris Sinha, and Sherman Wilcox (ur.), *Cultural, Typological and Psychological Issues in Cognitive Linguistics.* (Current Issues in Linguistic Theory, 152.) Amsterdam: John Benjamins, 155–169.

Johnson, Mark (1987). *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason.* Chicago: University of Chicago Press.

Lakoff, George (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind.* Chicago/London: University of Chicago Press.

Lakoff, George in Mark Johnson (1980). *Metaphors We Live By.* Chicago/London: University of Chicago Press.

Lakoff, George in Mark Johnson (1999). *Philosophy in the Flesh.* New York: Basic Books.

Lakoff, George in Rafael Núñez (2000). *Where Mathematics Comes From.* New York: Basic Books.

Narayanan, Srini (1997). *Embodiment in language understanding: Sensory-motor representations for metaphoric reasoning about event descriptions.* Neobjavljena doktorska disertacija, Department of Computer Science, University of California Berkeley.

Nersessian, Nancy J. (1987). »A cognitive-historical approach to meaning in scientific theories«. V Nersessian, Nancy J. (ur.), *The Process of Science.* Dordrecht: Kluwer, 161–177.

Nersessian, Nancy J. (1991). »How do scientists think? Capturing the dynamics of conceptual change in Science«. V Giere, Ronald N. (ur.), *Cognitive Models of Science.* (Minnesota Studies in the Philosophy of Science, 15.) Minneapolis: University of Minnesota Press.

Regier, Terry (1996). *The Human Semantic Potential: Spatial Language and Constrained Connectionism.* Cambridge MA: MIT Press.

Rohrer, Timothy (2001). »The neurophysiology of cognitive semantics«. Govor na Seventh International Cognitive Linguistics Conference, Santa Barbara,

California.

Talmy, Leonard (1985). »Force dynamics in language and thought«. V *Papers from the Parasession on Causatives and Agentivity*. Chicago: Chicago Linguistic Society.

Varela, Francisco J., Evan Thompson in Eleanor Rosch (1991). *The Embodied Mind.* Cambridge, MA: MIT Press.